

Jak putovala pošta mezi Rusí a Čechami za Metternicha. Druhý díl korespondence Karla Havlíčka

Václav Maidl

bamvam@seznam.cz

Po dvouleté přestávce navázal osvědčený (nejen) editorský tým Robert Adam, František Martínek, Petr Píša, Magdalena Pokorná a Lucie Rychnovská za vědecké redakce Jaroslavy Janáčkové druhým svazkem korespondence napsané nebo přijaté Karlem Havlíčkem na svazek první, zahrnující období 1831–1842.

Tentokrát se vydavatelé soustřeďují na pouhé dva roky 1843–1844, jedná se však o léta v mnohém zlomová. Tak se jeví pochopitelně z pozdější perspektivy, vědoucí již, „jak vše dopadlo“, a vědomí oné zlomovosti se promítá už v závěrečných větách studie Magdaleny Pokorné o mladých letech Karla Havlíčka v prvním svazku, když Havlíčka opouští ve Lvově před vycestováním do Ruska: „Havlíček se vydal na takovou cestu, jakou před ním nikdo z českých vlastenců ještě neuskutečnil a která znamenala v jeho životě, pro jeho tvorbu i pro české kulturní prostředí zásadní mezník“ (s. 62).

V jiném ohledu, z hlediska fungování rodiny do budoucna, si je zásadního zlomu ovšem vědom i Havlíčkův otec, jak je zřejmé z jeho dopisu z 9. 12. 1842: „Jen kdyby sis vybral takové místo, které by slibovalo jisté živobytí. Nyní jsi pro nás napůl ztracený, a pokud tam zůstaneš, jsi pro nás ztracen úplně, neboť pro rodiče a sourozence je nejcennější, když se můžeme vidět častěji a v nutných případech se poradit“ (s. 292). Z těch vět vyplývá nejen otcovská starost o syna odjíždějícího na neurčitou dobu do neznámé země, ale také myšlení praktické, orientované na zabezpečení jisté existence, kterou v otcových očích solidního kupce mohlo naplnit povolání kněžské či středoškolského profesora, nikoli však vychovatele v „lepších“ rodinách či žurnalisty. Po synových čtyřech pražských letech, která ho neúspěšně směřovala ke dvěma uvedeným zaměstnáním, nastává pro Matěje Havlíčka období synovy existence nejisté, nezabezpečené — z otcova pohledu měšťana neperspektivní. (Uvědomujeme si na tomto místě, jak ošidná je interpretace dochovaných textů při vědomí chybějícího kontextu textů nedochovaných, leč jinde signalizovaných. Ani pisatel, ani adresát nemohli tušit, že se spolu již nesetkají, Matěj Havlíček zemřel krátce před synovým návratem z Ruska.)

Vraťme se však k počátku. Druhý svazek korespondence obsahuje 93 dopisů a vzkazů, z nichž je tentokrát Karel Havlíček pouze ve 23 případech autorem (zatímco v prvním svazku byl autorem stovky ze 134 textů). K pobytu v Rusku a cestě zpět (dopis Josefu T. Klejzarovi dokončený ve Varšavě 9. 7. 1844), tedy k období půldruhého roku, se váže 56 položek, zbývajících 37 vzniklo po Havlíčkově návratu, absolutním

korrespondenčním rekordmanem je v těchto měsících Vilém Gabler s autorstvím 20 dopisů. Opatrně by se tak dalo usuzovat na zintenzivnění vztahu mezi Gablem a Havlíčkem po roztržce na jaře 1844, ovšem tyto proporce opětovně vnímáme relativně u vědomí chybějící korespondence. Kontakt mezi Gablerem a Havlíčkem v tomto období známe jen z Gablerových dopisů, z nichž je celá řada zaměřena vyloženě prakticky (především obstarávání knih pro Havlíčka), a tam, kde dochází na výměnu názorů, jsme odkázáni jen na nepřímou reakci / citaci Gablerovu — např. „Mýlíš se, pokud si myslíš, že nemám rád nikoho kromě L. a Tebe“ (dopis č. 217, s. 242).

Na rozdíl od úvodního svazku, zaštitěného hned třemi studii (Jaroslava Janáčková o historii vydávání Havlíčkovy korespondence, Barbora Kukrechtová a František Martínek k problematice překládání německy psaných dopisů z první poloviny 19. století a již zmiňovaná Magdalena Pokorná o Havlíčkově životě v mládí včetně pražských studií), je druhý svazek uveden studií jedinou. Petr Píša se v ní soustřeďuje na obtíže úřední, s nimiž se Havlíček musel potýkat, na jeho pobyt v Moskvě a dojmy z něho, podrobně popisuje oboustranné putování korespondence, sledování její i jejích účastníků úřady (stále ještě spolehlivě funguje metternichovské Rakousko), stejně jako potíže s vydáním Havlíčkova pasu (který platil pouze na jeden rok). Pozornost věnuje Píša Havlíčkovu češtví projevovanému jednak v dopisech, jednak za jeho pobytu v Německém Brodě na podzim a v zimě 1844 (Havlíček jako hybná síla místního českého ochotnického divadla, prosazování češtiny ve veřejném prostoru — např. pozdravy, české označování obchodů) a pominout nemůže Havlíčkovy počátky spisovatelské, spjaté právě s moskevským pobytem — ať již se jedná o vznik črt, jimž se později dostalo souhrnného názvu *Obrazy z Rus*, nebo epigramy, v nichž mohl prosadit svou výraznou satirickou notu. Svou erudovanou a akribickou studii (škoda chyb v dataci dopisů č. 128 a 129 v poznámce 5 na s. 8 a v pozn. 12 na s. 11, stejně jako nejasného datování tří Havlíčkových polemik „z let 1846“) zakončuje Píša obdobně jako Magdalena Pokorná svazek první výhledem na další svazek korespondence, když píše o vztahu Havlíčka a Františky Weidenhofferové: „Ve vzájemných dopisech, které si milenecký pár vyměňoval po Havlíčkově odchodu do Prahy, budeme moci ve třetím svazku korespondence sledovat rozkvět i krach tohoto vztahu“ (s. 30).

Že je svazek opatřen důkladnou ediční poznámkou, vysvětlivkami, seznamem použité literatury, jmenným rejstříkem, seznamem zdrojů obrazového doprovodu, jakož i Kalendáři života a díla Karla Havlíčka dovedeným až do konce roku 1844, je u tak sehraného týmu běžným (leč vysokým) standardem, který již není třeba zvlášť zmiňovat. O to více bych chtěl vyzdvihnout profesní pestrost tohoto kolektivu, sdružujícího bohemisty orientované jak jazykovědně, tak literárněhistoricky, germanisty, historiky a majícího oporu v téměř třech desítkách dalších spolupracovníků. Umožňuje to pohled z vícero perspektiv na tutéž věc a vytvoření plastického obrazu, opírajícího se o hluboké i detailní znalosti z jednotlivých oborů. Texty dopisů díky vysvětlivkám a jejich vzájemnému usouvzažnění dostávají aspoň zčásti své původní pozadí, to, z čeho slova dopisů vycházejí, anebo co pouze naznačují. Náš zpětný vhled do 19. století se tak jen prohlubuje, což bych chtěl ukázat na jednom podstatném „detailu ze života“: Zamilovaní Vilém Gabler a František Jirgl (respektive za Jirgla jeho úsilí komentuje ve svých dopisech opět Gabler) zdůrazňují, že musí vybudovat svou existenci, aby se mohli se svými vyvolenými oženit a uživit je. To bylo *conditio sine qua non* tehdejší společnosti. Přeneseno na germanistické pole: Dopisy

nemajetného Stiftera jeho lásce Fanny (dceři frymburského velkoobchodníka), které pocházejí zhruba z téže doby a v nichž kolísá mezi vyznáními lásky a pesimistickými vizemi budoucnosti jejich vztahu, nejsou — takto viděno — projevem jeho psychicky labilní osobnosti, ale spíše značně realistickým zhodnocením situace. Poznání žité reality 19. století nám tak pomáhá vysvětlit zdánlivou rozporuplnost Stifterových tvrzení (nikoli ale jejich nesourodost). (Ostatně — aniž chci předjímat — se na toto téma patrně něco dočteme ve třetím svazku korespondence, až půjde o založení existence Havlíčkovy — srov. jeho dopisy Františky Weidenhofferové z 25. 11. 1845 nebo z 2. 5. 1846.)

Doba se ale v dopisech odráží i jinak. Je třeba si uvědomit, že v korespondenci tohoto svazku převažují dopisy přátel a spolužáků spřízněných generačně a vlastenecky. Uvědomělé češství (a k němu na počátku čtyřicátých let patří i přihlášení se k českému jazyku a jeho užívání ve všech sférách života) se v této generaci rozšiřuje postupně a mladá generace musí do jisté míry překonat samu sebe. Prvním jazykem kultury, vštípeným ve školách, byla stále ještě němčina — a je mnohdy pohodlnější vyjádřit se k určitým tématům v ní než ve vlastní mateřtině. Když Marie Jirglová píše Havlíčkovi česky své vyznání lásky (neb si je vědoma, že píše vlastenci), přesto ho náhle požádá: „Dovolte mně nyní psáti německy dále, neb mně to jde hrozně pomalu, to české psaní [...]. Nemějte mi to za zlé, že jsem Vám ještě k tomu v té řeči psala, s kterou tak špatně zacházeti umím“ (dopis č. 154 z 28.–29. 11. 1843, s. 93). A spolužák z německobrodského gymnázia Ludvík Machalický na konci svého dopisu psaného češtinou takřka kollárovsou podotýká: „[...] jen v srdci jsa vlastencem, ještě jazyk můj neobhybký a ruka nevzdělaná“ (dopis č. 218 z 29. 11. 1844, s. 247), což ostatně dokládají i vyobrazené kopie jeho dopisů z 6. 11. 1844 (čeština psaná kurentem) a z 29. 11. 1844 (převažující latinka, občasné tahy kurentu). Náhle před sebou vidíme nesamozřejmost toho, co nám připadá jako důsledek postupného vývoje zdánlivě samozřejmé: prosazení českého jazyka nejen jako prostředku komunikace, ale také prostředku vytvářejícího a předávajícího kulturu. Shromážděné dopisy z první poloviny čtyřicátých let jsou tak svědectvím o procesu probíhajícím, nabývajícím na síle (srov. na s. 378 poznámku o růstu Matice české od roku 1841 do roku 1848 nebo Havlíčkovo osobní působení v Německém Brodě mezi návratem z Ruska a odchodem do Prahy), přesto však s výsledkem ne předem jistým. Zpětně oceňujeme nejen pozitivní vyznění celého procesu, ale také úsilí a nasazení známých, méně známých i neznámých osobností, které ho utvářely (už třeba jenom tím, že ho akceptovaly).

Pro dokreslení jazykové situace raných čtyřicátých let ostatně připomeňme, že s Havlíčkem koresponduje německy Vilém Gabler, ve výjimečných případech dokonce i František Jirgl (např. dopis z 23. 2.–3. 3. 1844), tedy „užší vlastenecký kruh“ (nemluvě o korespondenci vedené s rodiči, uveřejněné v prvním svazku). Že texty těchto dopisů na sebe svou češtinou příznakově neupozorňují, tj. že je vnímáme jako integrální součást svazku, za to vděčíme dobře provedeným a dobře rozváženým překladům. O jak nejednoduchou záležitost se jedná, o tom svědčí již výše zmíněná studie Barbory Kukrechtové a Františka Martínka z úvodního svazku havlíčkovské korespondence, jež shrnuje zásady, s nimiž překladatelé k textům přistupovali. Domnívám se, že tato studie bude patřit v dalších letech ke standardům, jak převádět německy psané texty z první poloviny 19. století do současné češtiny, aniž by působily anachronicky. Konkrétní připomínku k překladu mám jedinou: „die Cour machen“,

případně „den Hof machen“ by snad šlo přeložit jednoduše jako „dvořit se“ a ne „zřídit dvůr“ (Gablerův dopis č. 148, s. 74 překlad a s. 315 originál); Gablerovu záměnu osobních zájmen ve spojení „mein Zimmer“ (místo „ihr Zimmer“) opravenou podle smyslu v překladu jako „její pokoj“ šlo pak uvést v poznámce.

Vůbec zaslouží pochvalu, jak málo errat kniha vzhledem ke svému objemu a k rozsahu prací obsahuje. Vedle již zmíněných v Píšově studii jsem postřehl pouze neúplnost poznámky k Havlíčkem použitému výrazu „provázejícímu Ciceronu“, kde bych krom osoby Ciceronovy připomněl i význam obecného slova „cicerone“ ve smyslu „průvodce“ (s. 365), v Kalendáriu na s. 462 dvě alternující data pro Havlíčkův odjezd ze Lvova (7. a 8. 1. 1843) a v Obsahu posun uvedeného stránkování pro dopisy č. 138–143, které jsou ve skutečnosti na s. 34–53, nikoli 33–51, a špatně udané stránky u dalších šesti dopisů.

Jak konstatovali i současní editoři, základní účel, který plnily starší edice Havlíčkovy korespondence a který plní také edice nová, je shodný: Mají poskytnout lepší poznání Havlíčkova prostředí a životních okolností, jež ho doprovázely, jak odborníkům, tak laické veřejnosti. Coby čtenáři můžeme konstatovat, že dosavadní dva svazky plní tento účel na vysoké úrovni a na výtečnou a už tím budí zvědavost na svazky následující.

AD:

Karel Havlíček: *Korespondence II. 1843–1844*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2018. 492 s.